



Григор Ленков

Разностранен талант

По някаква случайност седнах да пиша тези редове за Карел Чапек миналата година, в деня на неговата смърт – 25 декември. Тази година на същия ден ще се навършат 30 години от смъртта му, а Чапек все ще си остава на 48, в класическата възраст, когато белетристите написват най-зрелите си книги. А има всички основания да се смята, че най-добрите произведения на Карел Чапек са останали неосъществени. Макар че всъщност той остави творби и книги, които са се наредили между най-добрите не само в чешката, но и в световната литература.

На всички е известно колко разностранно е дарованието на Чапек. Започнал със стихове и сякаш за да компенсира това, че няма да продължи като поет, той оставя една антология на съвременната му френска поезия, в която много от преводите са белязани със знака на изключителното. Какво само не пише Чапек? Фейлетони, разкази, „писма“ от чужбина, „картички“ от родния край, приказки, пиеси (които сам поставя), пародии, афоризми, есета, романи, трилогии, научна фантастика, хумор... И всичко това – осъществено с една рядка находчивост и артистичност, с дръзки търсения и открития, с огромно разнообразие от стилове и похвати, с неизтощимо въображение. Не може да се твърди, че той е най-талантливият чешки писател – това е абсурдно, но че той е най-ерудираният – това е безспорен факт. Чапек е познавал основно не само съвременните му литературни явления, но и тези на философията (по образование той е философ), на естетиката (има докторска дисертация по естетика), а познанията му в областта на науката и техниката са повече от задълбочени.

„РУР“, „Фабрика за абсолюти“, „Делото на Макропулос“, „Кракатит“, „Разкази от единия и от другия джоб“, „Хордубал“, „Метерор“, „Обикновен живот“, „Война със саламандрите“, „Бялата болест“, „Майка“... Това е само една част от книгите на Карел Чапек – най-популярните, тези, които му спечелиха световна слава.

„Книга апокрифи“ липсва сред тези заглавия, защото в действителност тя е незавършена. Чапек я създава 18 години – от 1920 до края на живота си, като написва 29 разказа с библейски и евангелски сюжети, както и разкази за исторически лица или литературни герои. „Книга апокрифи“, излязла от печат седем години след смъртта на своя автор, има за първооснова папката на Чапек, в която той лично събирал изрезките на тези разкази, помествани в различно време, в различни списания и вестници, Според бележката, която Чапек оставил там, той е трябвало да прибави само още три нови към написаните вече 29 разказа – и книгата щяла да бъде завършена. В този вид тя е представлявала един своего

рода дневник на писателя, тъй като твърде достоверно отбелязва не само неговите философски увлечения и естетически търсения, не само художествено илюстрира писателското му развитие, но показва и бавното му прераждане от хуманист в гражданин.

Ядро на книгата са 11 разказа с библейски и евангелски сюжети. Пет от тях Карел Чапек издава в 1932 година под заглавие „Апокрифи“. В духа на апокрифната книжнина, която преразказва по свой начин различни случки предимно из религиозните книги или пък дава свое (в разрез с ортодоксалното) тълкование на отделни места в тях, Чапек прави същото, с тази разлика, че лишава сюжета от всякакви елементи на легендарност и чудотворност. Неговият метод на пръв поглед напомня работата на реставратор, който достига през наслоенията на времето до автентичните фрески. Но това е само начало. Оттук нататък върху тази сюжетна канава Чапек вплита проблеми, които вълнуват него самия. В 20-те години той, както и голямата част от чешката интелигенция, е под силното въздействие на новата философска „вълна“ – прагматизма. Ето защо в тези „библейски“ разкази Чапек толкова много се интересува от проблемите за истината и справедливостта, но в техния прагматичен аспект („Какво значение има истината, когато не можем да я приложим“ – се казва в разказа „Бенханан“). Тези проблеми обаче са поставени извън социалните отношения. Чапек приема света такъв, какъвто е. Затова „праведният“ Лот се самообвинява, че е съдил съгражданите си, содомяните, вместо да им помага и да ги съветва, и следователно няма право да ги изостави в нещастieto. Затова в разказа „Марта и Мария“ Чапек възхвалява всекидневната тежка и безлична къщна работа на Марта, искайки сякаш да ни внуши, че единствено това, което вършим незабелязано за другите, което донася някаква полза, е философията на обикновените хора. Прагматичната теза, според която хората се нуждаят най-вече от взаимно разбиране, е основа на разказа „Веруюто на Пилат“. "Би трябвало да се създаде един крайно голям, пространен и свободен свят, за да могат да се вместиат в него всички съществуващи истини..." Тези думи, вложени в устата на Пилат, не само илюстрират хуманизма на ранния Чапек, но разкриват и неговия социален утопизъм, характерен за творчеството му от 20-те години.

Но с времето в мисленето на Чапек настъпват съществени промени. В разказа „За петте хляба“, писан в края на живота му (1937 година), той разтваря широко очите си за света и вижда, че са празни приказките за истина и справедливост в едно общество, където властвуват личните интереси и интересите на „съсловието“ (респективно класата). Така

стигаме до шедьоврите на тази книга – „Наказанието на Прометей“, „Александър Македонски“, „Смъртта на Архимед“. Какво е характерно за тези разкази? Преди всичко силното им осъвременяване, дори актуализиране. Първият „апокриф“ е великолепна карикатура на буржоазното „правосъдие“. Развенчавайки мита около Александър Македонски, Чапек с присъщата му проникателност на голям художник изважда на показ цялата мерзка и несъстоятелна аргументация, с която си служат завоевателите, когато оправдават действията си. Това е разказ, писан в навечерието на Мюнхенското предателство, и кого точно има предвид Чапек в него, не е никак трудно да се отгатне. Още по-осезателни са тези алюзии за „великия райх“ в третия разказ – „Смъртта на Архимед“. Но каква прозорливост се крие в думите на Архимед, казани по повод предложението на щабния стотник Луций да завладява заедно с римляните света: "Хм, да завладявам света... Не се сърди, но тук аз имам нещо много по-важно. Знаеш ли, нещо трайно. Нещо, което ще остане..."

Както Архимед надживя римляните, които го убиха, така и Чапек, чиято смърт бе ускорена от угрозата на фашисткото нахлуване в Чехословакия, надживя хитлеризма. Макар и непълна, аналогията е показателна.

Две думи за превода на тази книга: рядко сполучлив. Светомир Иванчев е потърсил в българския език такива лексикални „гнезда“ и синтактически обрати, така умело е употребил всички присъщи на оригинала стилистични пластове (библейски, книжен, разговорен – в техния чист вид или смесени), че „Книга апокрифи“ е намерила в нашия език своето адекватно претворяване.

25. XII. 1967 г.

Григор Ленков

КРАЙ

© 1932 Григор Ленков

Сканиране, разпознаване и редакция: К. Ч.

Издание:

Карел Чапек. Книга апокрифи. Разкази
Издателство „Народна младеж“, София, 1968
Редактор на издателството Вера Филипова
Художник Иван Кирков
Художествен редактор Иван Стоилов
Технически редактор Лазар Христов
Коректор Мери Керанкова

Karel Čapek. Kniha apokryfů
Vydání 4
Československý spisovatel. Praha, 1964

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/10637>]